

3. Дейкун Д. І., Пастовенський О. В. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах: Навчально-методичний посібник. – 2011. – С. 48.
4. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація / О. М. Коберник. – К. : Знання, 1998. – 253 с.
5. Марчук О. О. Сутність громадсько спрямованого управління // Директор школи. – 2010. – № 46. – С. 3–6.
6. Мелешко В. В. Управління розвитком сільської малочисельної школи : посібник / Мелешко В.В. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 104 с.
7. Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання : наук.-практ. вид. / авт.-упоряд. Є.В. Красняков. – К. : Парлам. вид-во, 2012. – 272 с.
8. Савченко О.Я. Моделювання розвитку сільської школи: досвід Всеукраїнського фестивалю-конкурсу / О.Я. Савченко // Моделі розвитку сучасної української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 11–13 жовтня 2006 р., Черкаси – Сахнівка. – К.: СПД Богданова А.М., 2007. – С. 109–115.

Петров В. Ф.*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті здійснено аналіз становлення змісту понять «учнівське співуправління», «учнівське самоврядування».

На сучасному етапі розбудови держави й демократичних перетворень в Україні великого значення набуває підвищення ефективності всіх напрямів виховання в сучасному навчально-виховному процесі школи, сім'ї та громадськості. Виконати поставлене завдання неможливо без знання того, як розвивалися теорія і практика вітчизняної освіти й школи в минулому; без осмислення й переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду, який не тільки збагачує сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями, а й дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток. Звертаючись до історії розвитку уявлень про доцільні форми входження молодого покоління в реалії відповідного історичного етапу розвитку соціуму, залучення учня в сучасне для нього громадське життя – підтверджує актуальність нового парадигмального підходу до ідеї «учнівське співуправління».

Процес демократизації школи є предметом розгляду багатьох учених. Про це свідчать наукові праці, що висвітлюють історію розвитку уявлень про «шкільне самоуправління» в межах старої традиційної парадигми його сутнісної основи (П. Ващенко, Б. Жебровський, В. Мітюров, Б. Набока, Б. Ступарик, Ю. Чернов та ін.). Висновки науковців відіграють значну роль у становленні позитивної соціалізації молоді. Проте слід зазначити, що й до цього часу чітко не визначено зміст поняття «учнівське співуправління».

* © **Петров В. Ф.**

Метою статті є аналіз становлення змісту поняття «учнівське співуправління». Поняття «учнівське співуправління» відкриває досить широкі можливості для перегляду форм, методів і способів діяльності учнів, що сприяє формуванню сучасної соціально-продуктивної особистості.

Досить важливими й цікавими в цьому плані є думки, висновки, положення з практики освітньої діяльності, висловлювання педагогів минулого, починаючи з постулату Платона – про виховання через позитивний приклад та Аристотеля – про тісний зв'язок фізичного, морального і розумового виховання. У цьому ж ряду стоять принципи гуманістичної педагогіки Вітторіо да-Фельтре, ідеї Томаса Мора, Джона Локка та інших мислителів Середньовіччя.

Одну з перших спроб висвітлення поняття «учнівського співуправління» можна знайти у XVI ст. в керівника латинської школи в м. Гольдберг (Сілезія) Валентина Тротцендорфа. Зокрема, він із метою громадянського виховання учнів залучав їх до співуправління, застосовуючи таку його форму, як Сенат із 15 учнів. Співуправляючи через цей орган, учні, як вважав В. Тротцендорф, а за ним у XVII ст. і М. Планта (Швейцарія), розвивають не тільки свої особливості, але й формують громадянські позитивні якості громадського контролю своєї діяльності, виконуючи різноманітні суспільні обов'язки.

Заслуговують на увагу ідеї «учнівського співуправління» в досвіді січових шкіл українського козацтва, де суспільний устрій був подібним до військового. В умовах такого реального суспільного життя організація дитячого співуправління відбувалася на фоні виховання дітей, спираючись на принципи демократії [4].

Цікаві положення щодо організації «учнівського співуправління» можна знайти, аналізуючи особливості функціонування братських шкіл України. Варто звернутися до правил поведінки учнів братських шкіл (Львів, Київ). Якщо в посібнику «Про виховання чад», що вийшов 1609 року у Львівській братській типографії, мотив дитячого співуправління відображено в тих моральних якостях суспільної поведінки, які потрібно було б дати дітям, то у складеному Є.Словенецьким (Київський колегіум) «Громадянство звичаїв дитячих» акцент співучасті в управлінні й організації громадського життя дитячо-дорослого колективу стосується практично всіх сторін життя дітей. Як зазначає Ю. Чернов, «правила визначали поведінку дитини вдома і в школі, церкві, на вулиці під час зустрічі зі старшими, обіду, гри. Організаційно-виховна робота, що проводилася з учнями, виходила за релігійні норми. Бесіди вчителів з учнями наповнювалися глибоким соціальним та політичним змістом» [8, с. 41]. Особливий інтерес в аспекті ідеї «учнівського співуправління» подає Статут Львівської Братської школи 1568 р., у якому поряд із правилами й обов'язками вчителів викладені положення щодо організації суспільної поведінки дітей на основі

їхньої участі в діяльності школи. Мотив дитячого співуправління знаходимо і в діяльності Київської братської школи XVI-XVII ст. У формі «дитячого братства». В основі такого роду «братства» було об'єднання учнів, формування в них навичок самоуправління на організаційному принципі «дитячих конгрегацій». Такі ж «конгрегації» існували в Києво-Могилянській академії. У Статуті академії, розробленому П. Могилою, чітко простежується прагнення привчати учнів у межах конгрегаційного управління до самостійності й відповідальності щодо виконання покладених на них обов'язків.

Аналізуючи праці Б. Митюрова, приходимо до висновку, що «система надавала можливість братчикам проявляти і розвивати свої організаторські здібності, громадянську активність» [4, с. 45]. Ідея дитячого співуправління досить повно виражена в демократичному принципі єдиної школи, що висунута слов'янським педагогом Я. Коменським. У своєму творі «Закони добре організованої школи» великий педагог чітко сформулював правила організації шкільного режиму й управління школою, у якому закладено деякі ідеї учнівського співуправління в тому вигляді, у якому ми знаходимо їх у Братських школах України. Очевидно, саме цей факт дає підстави Ю.Чернову стверджувати: «порівняння її (системної організації братських шкіл – В. П.) і всієї сукупності педагогічних ідей цих шкіл з педагогічними ідеями Я. Коменського в його працях «Закони добре організованої школи» та «Велика Дидактика», на наш погляд, дає можливість зробити висновки про широке використання засновником педагогічної теорії досвіду народної педагогічної творчості України» [8, с. 42]. Елементи дитячого співуправління чітко простежуються в «Регламенті московських гімназій», підготовленому М. Ломоносовим у 1758 році. Згідно з «Регламентом» порядок у гімназії підтримували гімназисти.

Особливого значення ідея «учнівського співуправління» набуває на межі XIX-XX ст. Як зазначає Б. Ступарик, у цій ідеї педагоги знаходили «могутній засіб... розвитку активності вихованців, формування національної свідомості, відповідальності за долю колективу» [6, с.67]. Дійсно, з почату XX ст. ідеї «учнівське співуправління» активніше виникають у школах Німеччини й Австрії, де школярі називають його «учнівським представництвом». Завдання й функції цього представництва учнів чітко визначено в офіційних документах, де зазначено, що школярі беруть участь в реалізації навчально-виховних завдань школи, із усвідомленням власної відповідальності можуть самостійно їх вирішувати.

Вибори до учнівською представництва відбуваються шляхом таємного голосування, а представникам надаються рівні з дорослими й гарантовані права впливати на роботу школи, отримувати інформацію про хід внутрішньо шкільних справ, бути вислуханими й мати право висловлювати власну думку. Такі права можуть бути використані під час внесення змін до

шкільного статуту, у процесі організації дисциплінарних заходів, визначення обсягів домашніх завдань. з метою підготовки учнів до самоврядування проводяться «години учнівського представництва». Допомогу й підтримку в набутті таких навичок дітям надають учителі-посередники, які виступають у ролі консультантів, довірених осіб тощо.

Висвітлення ідеї «учнівського співуправління» можна знайти у працях видатного французького педагога С. Реньє, який у 30-50 рр. ХХ ст. великої уваги надавав проблемам морального та громадянського виховання дітей. Найважливіші функції представництва дітей в організації шкільного життя С. Реньє включив до розробленої ним системи співуправління учнів, передбаченої для малокомплектної сільської школи, де займалися діти віком від 6 до 14 років. Головним положенням, що свідчить про наближення позицій С. Реньє та його послідовників до ідеї самоуправління, є його твердження про те, що шкільне самоуправління має неабияке виховне значення, оскільки такий процес сприяє засвоєнню принципів громадянського самовизначення та готує дітей до майбутнього самостійного життя.

Суттєво вплинула на розвиток ідеї учнівського самоуправління праця К. Ушинського з проблем виховання й навчання – «Людина як предмет виховання». Визначаючи мету виховання, як підготовку людини до вільної творчої праці, К. Ушинський підкреслює, що виховання покликане підготувати дитину до трудового життя, «дати труд людині, труд душевний, вільний і дати засоби виконання цього труда – ось повне визначення мети педагогічної діяльності [7, с. 205]». На початку ХХ ст. спробою вирішити проблему дитячого співуправління, є створення відомим педагогом С. Шацьким своєрідного товариства культурних людей – «сетлемет». В основу виховної системи цього товариства С. Шацьким було покладено ідею «дитячого царства», де кожен учень отримує можливість для всебічного розвитку. Рішення, прийняті в межах такого дитячо-дорослого товариства – «дитячого царства» на його загальних зборах вважались обов'язковими [6].

Розвиваючи підходи К. Ушинського й С. Шацького до участі дітей шкільному управлінні, відомий педагог початку ХХ ст. І. Горбунов у своїй статті («Кілька вступних слів» (1907 р.) підкреслював, що головною справою вчителів є встановлення взаємодовіри, рівноправності між ними й учнями, без чого не може бути взаємодопомоги в роботі з виховання підростаючого покоління [2]. Довіра й рівноправність між педагогом і учнем – основа ідеї учнівського співуправління, – підкреслював відомий педагог Західної України 20-х рр. минулого століття М. Галуцький, – перетворює школу на доросло-дитяче товариство. Залучення учня до діяльності цієї спільноти на основі співучасті, співуправління «є єдиним шляхом, який забезпечить підготовку молоді до досягнення найвищого імперативу в національному

вихованні – здобуття української державності, осягнє ідеал суспільної відповідальності за свою працю і свої вчинки», – писав у 1920 р. М. Галушинський, характеризуючи особливості внутрішкільного управління в гімназіях Галичини [1, с. 35].

До таких особливостей співучасті, співуправління М. Галушинський відносив зразки «шкільної держави», що практиковались у системі освіти США. У межах такої «держави» кожний клас має своє керівництво, свій обраний парламентський суд, свою «касу заощаджень», свого касира тощо. Тобто, все те, що спрямовано на виховання самостійності, орієнтує учня на функціонування в умовах життя співтовариства. Така спрямованість здійснюється в «шкільній державі» на основі Статуту, проект якого розробляється учнівськими колективами класів. І вже в старших класах учні самостійно виконують у межах співуправління всі функції й доручення, а вчителі виконують роль консультантів.

Принципові основи ідеї «учнівського співуправління» чітко простежуються в працях самобутнього педагога 30-х рр. минулого століття І. Ющишина. Основна теза педагога: лише в спеціально організованих інституціях демократичного характеру може розвиватися творча праця дітей. – «У школі повинні функціонувати такі інституції й організації, що нагадують інституції й організації щоденного суспільного життя й об'єднують один одного реальними зв'язками. «Дух», «дисципліна» й організація школи не можуть іти врозріз з дійсністю, а мусять один одного доповнювати, взаємно себе пронизувати, збагачувати» [9, с. 34].

У період міжвоєнного часу ХХ ст. відлуння ідеї «учнівського співуправління» можна знайти в працях П. Біланюка, Ю. Дзєрєвича, С. Русової, М. Яцківа та інших педагогів-новаторів. Так, заклик до залучення учнів до розв'язання проблеми «Я і суспільство», заклик до формування життєвих навичок у суспільному середовищі, заклик до підпорядкування особистих інтересів громадським чітко простежується в С. Русової. «Нова школа, – пише С. Русова в 1917 році, – кладе собі за головну мету – здобути, дати змогу виявитися самостійним творчим силам дитини. Виклавши творчу самостійну діяльність дитини, вчитель розширює свідомість учня й тим самим поширює його діяльність і допомагає йому новими засобами творити якнайкраще задля того, щоб зуміти викликати в учня потребу до духовної діяльності, треба зрозуміти душевний склад дитини [5, с. 45]». Для цього, – продовжує думку С. Русової М. Яцків, – «шкільні учнівські організації мають бути незалежними: працювати під дискретним проводом учителя» [10, с. 23].

Поширена практика реалізації участі школярів у процесі управління навчальним закладом у першу чверть ХХ ст. все частіше пов'язується з поняттям «співуправління». Стає зрозумілим, що учнівське представництво в аспекті «співуправління» є більш розвинутою й прогресивною формою співробітництва

НАУКА — ШКОЛІ

дітей і дорослих, ніж в аспекті «учнівського самоуправління», оскільки, виступаючи як співуправління дітей, учителів і батьків, дає змогу школярам активно залучатися до всіх проблем шкільного життя. Особливе значення для практичної реалізації й розвитку ідеї учнівського співуправління мають праці А.Макаренка, який виявив і практично довів основні принципи системи управління життєдіяльністю доросло-дитячого товариства: визначення мети, планування, організація і самоуправління. Загально визнано, що вершиною управління життєдіяльністю дітей в умовах такої спільноти стала створена А. Макаренком комуна ім. Ф. Е. Дзержинського, у межах якої управління життям цієї складної доросло-дитячої спільноти здійснювалося самими комунарами, у форматі їхньої безпосередньої співучасті, співуправління.

Принципові основи реального дитячого співуправління справами комуни було сформульовано в «Конституції країни ФЕД». Відповідно до «Конституції» вищим органом управління в комуні були загальні збори комунарів. У період між загальними зборами головним органом управління всією комунарською співдружністю була Рада командирів загонів, до якої належали начальник комуни, його помічник, начальник господарської частини, лікар, секретар комсомольської організації, начальник заводу. Комісії, які обиралися на загальних зборах комунарів, мали повноваження, конкретні обов'язки, передбачені в «Конституції країни ФЕД».

Говорячи про свій варіант дитячої організації, А. Макаренко, підкреслюючи мотив співуправління в дитячо-дорослій спільноті, пише: «Це складне виборчо-призначене самоуправління (призначене не завідуючим, а органом самоуправління) повинно бути не надбудою над фактичним управлінням дорослих, а справжнім керівництвом колонією, дівою особою за двома лініями: по лінії дії як уповноважених цього органу окремих організаторів-колоністів, а також по лінії дії на просторі первісного колективу (командир) [3, с. 412]». У 50-80-ті роки теорія та практика учнівського співуправління активно розвивалась.

Із здобуттям Україною незалежності в процесі докорінних змін системи освіти ідея «учнівського співуправління» набуває важливого стимулу для переходу на якісно новий етап свого розвитку після прийняття в 1996 році Конституції України із закріпленням у ній ключового положення, що Україна є соціальною, демократичною та правовою державою. Саме цей факт висвітлив повною мірою проблему перетворення учня на активного учасника, суб'єкта освітнього процесу, співучасника управління життєдіяльністю сучасного дитячо-дорослого шкільного товариства. Залучаючись до сфери співуправління цією спільнотою, учні набувають досвіду соціальної продуктивної поведінки не тільки через навчальну й позакласну діяльність, а й через ділове спілкування з дорослими (вчителями, батька-

ми) на рівноправній основі, залучаючись до практики громадської поведінки і соціальної діяльності. Іншими словами, ідея «учнівського співуправління» виступає теоретико-методологічною основою становлення й розвитку соціально-продуктивної особистості, здатної плідно функціонувати в сучасному суспільстві з його ключовими цінностями: соціальна спрямованість, демократизм, правова основа.

Демократизація суспільства та Європейський вибір України обумовлює необхідність критичного осмислення та творчого застосування досвіду освітянської спільноти в галузі навчання, виховання та соціалізації молоді. Розвиток ідеї учнівського співуправління в педагогічній теорії і практиці є важливим чинником формування соціально активної особистості.

Важливим аспектом подальших досліджень означеної проблеми є визначення особливостей методико-технологічного рівня проблеми формування соціально-продуктивної особистості в умовах системи учнівського співуправління.

Література:

1. Галушинський М. Національне виховання / М. Галушинський. – Львів, 1920.- 123 с.
2. Горбунов И. И. Несколько вступительных слов / И. И. Горбунов. – М., 1907. – 48 с.
3. Макаренко А. С. Сочинение в 7 томах / А. С. Макаренко. – М. : Издательство академии педагогических наук, 1958. – Т. 7. – 253 с.
4. Митюрлов Б. Н. Развитие педагогической мысли на Украине в 16-17 вв. / Б. Н. Митюрлов. – К.: Радянська школа, 1985. – 318 с.
5. Русова С. Нова школа / С. Русова. – К.: Українська школа, 1917. – 121 с.
6. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення : навчально-методичний посібник / Б. М. Ступарик. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання / К.Д. Ушинський // Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 3 т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 124–183.
8. Чернов Ю. В. Братські школи України XVI–XVII століття як унікальне явище народної творчості в системній організації педагогічного процесу / Ю. В. Чернов // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 40–44.
9. Ющишин І. Про шкільне самоврядування / І. Ющишин // Шлях виховання і навчання. – 1927. – № 3. – С. 27.
10. Яцків М. Завваги про самоврядування молоді / М. Яцків // Українська школа. – 1993. – С. 98.